

A pandémia kapitalizmusa: és most merre?

A baloldalon egyetértés van azzal kapcsolatban, hogy nem a Covid-19-járvány hozta létre azt a világot, amelyben ma élünk. A munkanélküliség, a természet rombolása, a szélsőjobboldal, az újfasizmus, a neonácizmus, a xenofóbia, a homofóbia, a rasszizmus, a szexizmus, és sok más-más társadalmi baj mind-mind léteztek a globális pandémia kitörése előtt is. A Covid-19 csak annyit tett, hogy feltárta: milyen rettenetes viszonyok között élünk korábban is, és felfokozta, a vég-sőkig súlyosbította a problémákat.

A fenti tendenciák oka a kapitalizmus *strukturális válságának* 1973-as kitörése, az 1968-ban a világ több részén végbement intenzív küzdelmeket követően, amikor a kapitalizmus világa majdnem összeomlott. Azóta a munkaerő, a természet, a faji alapon megkülönböztetett csoportok, a bennszülött népek, az ifjúság stb. létfeltételeit a kapitalizmus egyre bizonytalanabbá tette, egyre inkább erodálta és lerombolta.

Mintha a tőke összes ártó szellemei kiszabadultak voltak palackjaikból, lendületet kapva, korlátok nélkül, hogy az egész világon megszilárdítsák a tőke antiszociális anyagcsererendszerét,¹ azt a rendszert, amely egyre inkább terjeszkedik és reménytelenül romboló és irányíthatatlan. A klímaváltozás a maga borzalmas emberi és társadalmi következményeivel több mint szimbolikus jelentőségű mai világunk tragikus helyzetét illetően.

Mіндеzt mélyítette a 2008–2009-es válság súlyos hatása a munkásosztályra, amely növelte a nyomort a világ majdnem minden részén, és fokozódó társadalmi egyenlőtlenséget, munkanélküliséget, alulfoglalkoztatottságot, informális (jogilag nem szabályozott) viszonyokat és létbizonytalanságot eredményezett.²

Ezért, ha a pandémia előtt létezett társadalmi világban már hatalmas mennyiségű munkanélküliséget, munkanélküli, informálisan, alvállalkozók által, vagy időszakosan foglalkoztatott, létbizonytalan-

ságban élő munkásokat látunk, az új Covid-19-pandémia kitörésével az emberi élet eme tőkés kereteinek destruktív jellege lényegesen súlyosbodott.³

Ezért a gazdasági válság, a társadalmi egyenlőtlenségek és a pandémia egymásba fonódása, egyidejűsége és kölcsönhatása, egymás, eleve nagyon kritikus korábbi állapot talaján csak még tovább súlyosbította a helyzetet, különösen a globális Dél országaiban, a kapitalizmus perifériáján, ahol a következmények még élesebbek és durvábbak. Azonban hangsúlyoznunk kell, hogy ez a tragédia lesújtott a globális Északon, az úgynevezett fejlett tőkésországokra is.

Az Egyesült Államokban például hajléktalan munkások sokaságát látjuk, akik a járdákon, köztereken vagy parkolóknál alszanak, az aszfaltra festett, a szociális távolságtartást jelző dobozoknál – mindegyik a maga nagyon kicsi helyén, a szabad ég alatt. Az országban több mint 30 millió ember folyamodott munkanélküliségi juttatásokért a járvány első hónapjaiban – mikor láthatóvá vált a világ leggazdagabb országa egészségügyi rendszerének teljes csődje. Miután Trump elgáncsolta az Obama Care által jelentett kisebb reformot, a hagyományosan gyenge amerikai egészségügyi rendszer majdnem összeomlott – aminek következtében az egész 2020-as évben a világon az Egyesült Államok vezetett a Covid-19 okozta halálozások terén.⁴

A globális Dél országaiban India, Mexikó, Brazília és Dél-afrikai Köztársaság megdöbbentő példái mutatták meg: milyen brutális társadalmi helyzet előzte meg már a járvány kitörését. A munka extrém mértékű kizsákmányolása, valamint a létbizonytalanság és a munkanélküliség magas szintje elősegítette a Covid-19 vészes terjedését, különösen a legszegényebb népesség körében – a periféria munkásosztályában –, aminek az eredménye a növekvő halandóság lett a szegény fekete nők, a bennszülött közösségek és a bevándorlók körében. Ezért nem véletlen, hogy az afrikai kontinensen – amelynek sorsát a gyarmatosító, imperialista uralom évszázadai határozták meg – a függőség, a kizsákmányolás, a szegénység és az egész élet degradálódása egyre fokozódott a pandémia során. Elég annyit felidézünk, hogy 2021 végén a kontinens népességének alig 8%-át oltották be teljesen – ami egyre jobban súlyosbította Afrika népének elszigeteltségét és szenvedését.

A munkaerőt illetően a járvány egyértelműen megcáfolta a „munka végének” tézisének, amelynek téves volta a lezárások során vált szembevetővé. Ha a tőke nem használhatja a világméretű munkaerőt, a teremtett érték és a társadalmi gazdagság magánelsajátítása csökken,

sőt, ezek a folyamatok teljesen meg is akadályozhatják. Ez volt az oka a kétségbeesésnek a kapitalizmus világában – hiszen az élmunka nélkül nincs tőkeértékesülés –, pontosan ezért sürgették a világ burzoáziái a mielőbbi visszatérést a termeléshez.

Mivel a tőke nem nélkülözheti a munkát, ezért megpróbálja relatív és abszolút értelemben egyaránt növelni a munkásosztály kizsákmányolását, habár különböző és egyenlőtlen módokon, amelyek eredménye például a nők munkájának intenzívebb kizsákmányolása és az egyenlőtlen társadalmi-nemi-faji-etnikai munkamegosztás elmélyülése.⁵

Iside Gjergji a *kínzás* a kapitalista társadalomban betöltött szerepéről adott kritikai elemzése megmutatta, hogy az elnyomásnak ezek a destruktív formái egyre keményebben sújtják azt, amit ő „osztály-teszteknek” nevezett. Valami hasonló történik most is, a pandémia alatt, tekintettel arra, hogy a Covid-19 átadásának legmagasabb szintjei a *munkájából élő osztály*⁶ tagjainak *testében* mennek végbe, különösen a nők, a fekete és bennszülött népek, a bevándorlók, a menekültek, a LGBTQIA+ stb. személyek *osztályhoz-tartozó* testeiben.

A pandémia nem a *tőke társadalmi anyagcsere-reprodukciós rendjének* peremén, vagy azon kívül valósult meg, hanem a rendszer természetromboló jellegének az eredménye és következménye – mert ez a rendszer a fosszilis üzemanyagokra, az erdők felégetésére, az ásványok kifejtésére épülő és a korlátlan növekedés elvét követő gazdaság. Ezért a pandémia nem „természetes” jelenség, hanem tragikus következménye a „tőke rendjének”,⁷ amely a maga, a minden határ nélküli tőkeértékesülésre való törekvéssel egyre jobban kiterjeszti és felhalmozza a vagyont, lerombolva ezzel az emberi munkaerőt és a természetet.

Ez az egyre súlyosbodó tendencia vezette oda Mészáros Istvánt, hogy kifejtse egy sajátos tézist, amely centrális részét alkotja az árukban rejlő *használati értékek hasznosításának egyre csökkenő rátájáról* szóló elemzésének.⁸ Ahogyan a tőke egyre inkább abból él, hogy önreprodukciója, a mindig több érték és gazdagság létrehozása érdekében határtalan mennyiségben adja el az anyagi vagy nem anyagi természetű árukat, az *áruk használati értékének csökkentésére irányuló* könyörtelen *tendencia* lerövidíti az áruk élettartalmát – a tervezet elhasználódás stb. révén – azzal a céllal, hogy felgyorsítsa a tőke új-ratermelési ciklusát. Az eredmény ezért a természet egyre nagyobb mérvű pusztítása. A leggazdagabb országok vezetőinek üres fecsegése ellenére (az olyan találkozókon, mint például a COP26 Glasgowban,

2021-ben), nyilvánvaló, hogy a világ vezető körei képtelenek kiutat kínálni a környezetrombolás eme ellenőrizhetetlen folyamatából.

Számításba véve a klímaváltozást, az erdők és óceánok elszennyezését, az agrár-kemikáliák és a génmódosított gabonafajták termelését, az erdők felégetését, a hadiipart és az agrárbizniszt, megkockáztathatjuk, hogy a kapitalizmus a pandémia alatt mindenki számára láthatóvá tette a maga *halálos* voltát. Ezért mondhatjuk, hogy beléptünk a *pandémiás*, vagyis *vírusos* kapitalizmus korszakába.⁹ Ha nem szabunk korlátokat ennek az *antiszociális anyagcsererendszernek*, akkor az emberiség egyre inkább visszafordíthatatlan folyamatok közepén találja magát, így mind közelebb hozva saját eltűnését.

Csak 1918-ban az úgynevezett spanyolnátha idején, amely világszerte elterjedt, és több mint 50 millió embert ölt meg, szembesültünk hasonló helyzettel. A Covid-19-pandémiával, a kapitalizmus úgynevezett „arany éveit” végén, beléptünk egy olyan világba, amelyben az emberekkel kísérleti állatként bánnak: „Valósággal *experimenta in corpore vili* [értéktelen testen végzett kísérletek] voltak ezek, mint az anatómusok békákon végzett kísérletei.”¹⁰

Latin-Amerika persze nem volt immunis ezzel az egyidejűleg gazdasági, társadalmi, politikai és egészségügyi krízissel szemben. 2019 végén, még a pandémia kitörése előtt, a brazil munkásosztály körülbelül 40%-a az informális szektorban dolgozott, ami a vírus könnyű prédájává tette. Nem véletlen, hogy a Covid-19 fertőzésének magas szintje főleg a fekete, a nő, a bennszülött és a bevándorló népességben vezetett megbetegedésekhez és halálhoz.¹¹

Ezért mély és szegényletes következmények adódtak ebből, mint a következőkben látni fogjuk. E globális egészségügyi tragédia közepette Brazília olyan szörnyű helyzetbe került, hogy az ország fennmaradása bizonytalanná vált. Történelmének mai szakaszában (amely, a XXI. század első éveiben úgy tűnt, pozitívan alakul), Brazíliának kettős tragédiával kellett szembenéznie: a pandémia kitörésével és az újfasizmus felemelkedésével.

A mai Brazília példája: a reform és az ellenforradalom között

A század elején a jövő nyitva állt Brazília előtt. Miután Brazília éppen megválasztotta elnöknek Luiz Inácio da Silvát (Lula), úgy tűnt, hogy az ország fejlődésének új, ígéretes szakaszába jutott, hiszen a választásokon győzött a munkásság legerősebb szervezetének vezetősege,

több mint 53 millió szavazat esett a Partido dos Trabalhadoresra (PT), Latin Amerika elsőszámú baloldali pártjára.

Brazília azonban nem ugyanaz az ország volt, mint az 1980-as években. Fernando Collor 1989-es megválasztása óta a „neoliberális pusztítás” roppant erejű folyamata lebontotta Brazília gazdasági, társadalmi, politikai és ideológiai struktúráit. A *transformism*¹² lassú és tartós folyamata már mélyen meghatározta Lula és a PT helyzetét és lehetőségeit. Minél inkább az elképzelt választási győzelmekre irányult politikai gyakorlatuk, annál jobban eltávolodtak a munkásosztály egésztétől, amelyet azelőtt olyan jól képviseltek. Lassan-lassan tehát a PT elhagyta az osztályorientált és antikapitalista politikai aktivizmust, és erőfeszítéseit az intézményes és választási küzdelmekre irányította – mint látni fogjuk, drágán megfizetett ezért.

Amikor Lula 2002-ben megnyerte az elnökválasztásokat, akkor ez úgy sikerült neki, hogy széles „népfontra” támaszkodott, aelnökének például José Alencart, a brazil nagyburzsoázia egy képviselőjét választotta. A PT, amely Brazília egyik legjelentősebb munkáspártjaként született, lépésről lépésre átformálta magát egyfajta – a brazil baloldalon belüli – „rendpárttá”¹³

Igaz, hogy különösen Lula két hivatali periódusa alatt a népesség széles szektorainak előnyöket hozó szociálpolitikák megvalósítását láthattuk, abban az időszakban, amelyben a gazdaság a növekedés egy expanzív, a foglalkoztatottságot nagyban megnövelő ciklusával büszkélkedhetett. Ugyanakkor azonban azt is be kell látnunk, hogy Lula politikai akciói nem kérdőjelezték meg a neoliberális gazdaságpolitika alapjait. Ehelyett egyfajta szociális színezetet adtak azoknak. Hatalomra kerülve a PT-nek sikerült kombinálnia a keynesiánus stílusú állami beavatkozást a neoliberális gazdaságpolitika alapelemeivel – még ha némileg enyhített formában is. Így azt mondhatjuk, hogy Lula két hivatali időszaka a szociálliberalizmus egy változatát testesítette meg. Egy olyan gazdaság- és társadalompolitikát összekombinálva, amelyben több *folyamatosság*, mint *törés* volt a neoliberalizmussal, a hatalomra jutott PT osztályközi politikákat valósított meg, amelyek persze sokkal jobbak voltak, mint Fernina Henrique Cardoso (FHC, 1995–2003) nyíltan neoliberális kormányzásának intézkedései.

Hogyan sikerült hát Lulának olyan népszerűvé válni két hivatali terminusa alatt?

Ez annak a ténynek volt betudható, hogy – különösen Lula második elnöksége alatt – jelentős gazdasági növekedés ment végbe, kedvező gazdasági feltételek között. Ez a növekedés azzal összefüggésben ment

végbe, hogy Lula, már politikai pályájának kezdete óta olyan gazdaságpolitikát védelmezett, amely a belső piac kiterjesztésén alapult, figyelembe vette, mennyire alacsony szinten van a dolgozó osztályok fogyasztása (és ezért lehetséges bővíteni).

Érdemes megemlítenünk, hogy hivatali ideje alatt Lula bőségesen dotálta az olyan áruk termelését, mint a vas, az etanol, a szója stb., amelyeket főleg arra a nemzetközi piacra lehetett exportálni, ahol bőséges kereslet volt ebben az időben rájuk. Ugyanezen az úton járt Lula akkor, amikor az ipari termelést ösztönző gazdaságpolitikát ültetett át a gyakorlatba: csökkentve az automobilokra, a háztartási készülékekre és az építőiparra követett adókat – azért, hogy erőteljes támogatást kapjon a burzsoázia különböző frakcióitól.

Ebben az értelemben, mivel Lula mindig respektálta a neoliberais gazdaságpolitika által megkövetelt „kölségvetési többlet” szempontját, azt mondhatjuk, hogy az elsődleges különbség az FHC neoliberalizmusához képest az volt, hogy Lula bevezetett egy konkrét, széles körű jóléti gazdaságpolitikai programot. A *Bolsa Familia*-ként (családi juttatás) ismert program széles társadalmi rétegekhez jutott el, és jócskán csökkentette, jóllehet nem szüntette meg, a brazil kapitalizmust jellemző rendkívüli szegénységet. Emellett a minimálbér még mindig magasabb volt, mint az, amelyet FHC kikényszerített a maga idejében.

Azonban hangsúlyoznunk kell, hogy Lula elnöksége alatt nem ment végbe igazi, radikális földreform, városi reform, vagy pénzügyi reform. Ilyen eszközökkel valóban elkezdődhetett volna a brazil kapitalizmus alappilléreinek a lebontása. Nélkülük viszont a PT kormányzati időszakában elért eredményeket a későbbiekben egymás után lerombolta a jobboldal: először Temer, most pedig Bolsonaro. Ha Lulának sikerült is létrehoznia a tőke és a munka megbékélését, Dilma Rousseff már nem volt ilyen szerencsés. Második elnöksége idő előtt ért véget a 2016-os államcsínnyel, amelynek eredménye az ő vád alá helyezése és a PT kormányzásának hirtelen vége lett.¹⁴

Mikor a világgazdasági válság elérte Braziliát, aminek az első jelei már 2013-ban láthatók voltak, a széles társadalmi támogatás, amelyet a PT kapott úgy a polgári mint a népi osztályerőktől, fokozatosan összeomlott. A 2013. júniusi tiltakozások világosan jelenték, hogy a korábbi PT-kormányokat támogató osztályszövetség bomladozni kezdett.

Már a 2014-es elnökválasztások alatt is a felsőburzsoáziának egy jelentős része, amely addig szilárdan támogatta a PT-t, kezdte az elégedetlenség jeleit mutatni, neoliberálisabb jellegű pénzügyi po-

litika bevezetését követelve. De minél többet valósított meg Dilma kormánya ezekből a követelésekből, annál erősebb lett a nyomás a kormányt támogató burzsoá körök oldaláról, ez pedig aláásta a PT támogatottságát a munkásosztály részéről, amely korábban garantálta a párt erős népi, társadalmi bázisát.

A végső vereség az Operacao Lava Jatoval, egy olyan vizsgálati eljárással érkezett, amely majdnem kizárólag a PT-nek tulajdonított korrupciós bűnök megbüntetését célozta. A vizsgálati eljárásokat erőteljesen támogatták a nagy médiakonglomerátumok, miközben a jobboldali és szélsőjobboldali csoportok erősítették politikai kampányukat „a korrupció ellen”, és követelték „a katonai diktatúra visszatérését”.

Az igazságszolgáltatás, és különösen a parlament, amelynek puccsista hagyományai az 1964-es katonai államcsínyig mennek vissza, a „legalitás” látszatát biztosította Dilma vád alá helyezéséhez. Az ember Marxra gondol, aki azt mondta a XIX. század közepén, hogy a francia parlamentet megalázták, és elvesztette azt a tiszteletet, amelyet az emberek korábban megadtak neki.¹⁵

Ebben az értelemben 2016 augusztusában, kombinálva a *politika igazságszolgáltatássá tételét* és az *igazságszolgáltatás átpolitizálását*, a brazil parlament elfogadta Dilma Rousseff vád alá helyezését, és Michel Temerrel, a 2016-os államcsíny egyik megtervezőjével, és ebben az időben Rousseff alelnökével való felváltását, akit Lula nevezett ki. Újból nyilvánvalóvá vált: a tőke és a munka között kibékíthetetlen ellentét feszül, és a strukturális reformok hiánya miatt beindult Braziliában az ellenforradalom első szakasza.

Amint a Hondurasban és Paraguayban napjainkban lezajlott államcsínykísérletek már megmutatták: Latin-Amerikában már tanúi lehetünk egy újfajta államcsínytípusnak, amelyben a parlamenti kormányellenes akciók helyettesítik a kontinens történetében oly gyakori „klasszikus” katonai puccsokat. Így aztán nyitva állt az út Jair Bolsonaro, egy korábbi katona 2018-as megválasztása előtt.

Ez aztán elhozta nekünk a *preventív ellenforradalom* második szakaszát,¹⁶ amely akkor is előfordulhat, amikor a forradalomnak nincs semmi esélye. A cél az volt, hogy újra megszilárdítsák a burzsoá uralmat Braziliában, kombinálva az autokratikus politikát egy reakciós/ultraliberális ideológiával. Az ellenforradalmat szélsőjobboldali és fasiszta csoportok vezették, visszavetve Braziliát a sötétség korába.¹⁷ Fontos emlékeztetnünk rá, túl a Temer államcsínyét involváló specifikusan *brazil* válságon, hogy Bolsonaro megválasztása 2018-ban

ama nemzetközi ellenforradalmi konjunktúra eredménye volt, amely elindította a szélsőjobboldal expanzióját, különösen Trumpnak az Egyesült Államokban aratott választási győzelme óta.

Azt mondhatjuk hát, hogy Bolsonaro, a korábbi kapitány, akit fegyelmzetlensége miatt távolítottak el a hadseregből, egyfajta neofasiszta, egyértelmű bonapartista jegyekkel. Így tehát ő olyan politikai személyiség, aki nem közvetlenül a polgári osztályból származik, de hűséges szószólójuk, jóllehet azért, hogy ezt a feladatot elvégezze, úgy kell *megjelennie*, mintha az osztályok fölött állna.

Választási kampánya során Bolsonaro úgy jelenítette meg magát, mint az egyetlen, a „rendszer ellen” fellépő jelölt, miközben valójában az uralkodó osztály vulgáris csendőre. Újfasiszta jegyeit jól mutatja szüntelen törekvése arra, hogy hatalmon maradjon, és ahogy puccsokkal és diktatúrával fenyegetőzik. Bolsonaro kormánya ezért erősen militarizált autokratikus kormányzat – több mint 6000 katona áll polgári állami posztokon a szövetségi bürokráciában. Másfelől a burzsoázia, látva, hogy régi, hagyományos jelöltjei megbuktak, azt követelte, hogy Bolsonaro kötelezze el magát egy ultraliberális, a tőke érdekeit kíméletlenül érvényesítő és regresszív gazdaságpolitika mellett. Ez volt az uralkodó osztályok egyetlen kívánsága Bolsonaro támogatásáért cserébe.

Bolsonaro egyfajta *barlangi Trump*,¹⁸ akinek nincs párja a Köztársaság jelenkori történetében. Ezért helyesnek tűnik, ha úgy fogjuk fel, mint „a polgári társadalom söpredékének” képviselőjét, amely végül „megalkotta a rend szent falanxát”, és most „a hős Crapülinski mint a »társadalom megmentője« bevonul a Tuileriákba.”¹⁹ Így hát Bolsonaro kormányzatát egyfajta *lumpenkormányzatként* határozom meg.²⁰

Bolsonaro destruktív akcióinak következményei jól ismertek a nemzetközi közvélemény számára: a munkaerő és a természetes környezet lepusztítása, a klímaváltozás és a pandémia tagadása, xenofóbia, rasszizmus, szexizmus, homofóbia, puccsszellem, a diktatúrák igazolása stb. – a mai világ legszégyenletesebb jelenségei találtak kifejeződésre Bolsonaro akcióiban. Az autokratikus kormányzat és a durva neoliberális gazdaságpolitika Bolsonaro-féle keverékének a legközelebbi rokona a latin-amerikai történelemben Pinochet katonai diktatúrája, az az elfajzott rendszer, amely először vezette be a neoliberalizmust a világon.

Ami konkrétan a munkások több mint egy évszázad harcaiban elnyert jogainak a lerombolását illeti: azt látjuk, hogy Bolsonaróék tel-

jesen letarolták őket: létbizonytalanság, munkanélküliség, informális foglalkoztatás, szórványos, platformalapú munkavégzés, szegénység és éhínség a fő jellemzői a munkásosztály mindennapi életének, Bolsonaro önkényuralmának csaknem három éve után.

A természet pusztítását illetően Bolsonaro politikája megengedte a mezőgazdasági kemikáliák a korábnál lényegesen kiterjedtebb alkalmazását; a kormányzat megállás nélkül, egyre nagyobb mértékben égeti fel az erdőket és pusztítja Amazóniát, az illegális fakitermelés és fémbányászat országszerte mindenütt növekszik – mindennek az a célja, hogy kielégítse a ragadozó burzsoázia igényeit, amely felhalmozásvágya, úgy látszik, határtalan.

Bolsonaro járványpolitikája magába sűrítette ezeket a pusztító vonásokat, amelyek nagyban felerősödtek 2018 után. Brazíliának, amelyet egy, a klímaváltozás és a járvány tényeit tagadó, lényegében – különösen az indiánokat és a nagyvárosok peremén élő szegényeket illetően – népirtónak nevezhető politikai felfogás alapján kormányoztak, 2021 végére több mint 600 000 halottja volt, főleg a vakcinák és az orvosi ellátás hiányának köszönhetően. Szimbolikus, hogy ki volt Rióban a koronavírus első feljegyzett áldozata: egy 63 éves fekete háztartási alkalmazott, akit a munkaadója fertőzött meg a vírussal, amikor éppen hazatért Olaszországból – abból az országból, amely akkor közismert volt a magas szintű Covid-19-fertőzöttségről. Ez csak egy az osztályalapú, a nemi és a faji diszkrimináció számos példája közül, amelyek eredménye sokezer haláleset lett a szegény, a városok peremén élő feketék és az indián közösségek tagjai között – ahol a halálozási ráták a legmagasabbak voltak.

Az oltások bojkottjának politikáját csak több mint egy évvel a pandémia kezdete után hagyták el, amikor a brazil Kongresszus parlamenti vizsgálatot kezdett a kormányzat Covid-19-cel kapcsolatos rendszabályait illetően. Ennek eredményeként Bolsonarót megvádolták többféle bűncselekménnyel, s azzal, hogy több ezer halálesetért és többmillió fertőzésért felelős.

Ezért a braziliai tömeghalálért elsősorban az újfasiszta kormány felelős, amely a gazdaságot és a tőkét védelmezte az élet ellenében; ezt a politikát a végletekig vitte Bolsonaro, akinek kormánya megnehezítette a munkásosztály széles szektorai számára a munkahelyek bezárását a járvány idején. Ez volt az egyik oka annak, hogy a munkásosztálynak volt a legnagyobb halandósági rátája – olyan helyzet volt ez, amelyet súlyosbított az informális gazdaság, a szolgáltatások digitalizálódása, a munkaerő kihelyezése és a munkanélküliség; jogaitól megfosztva

ezek a munkások szenvedik meg a legközvetlenebbül a pandémia-kapitalizmus következményeit.

Mindezt számításba véve valódi átalakulás Brazíliában csak éles társadalmi-politikai konfrontáció révén lehet lehetséges, amely képes egyesíteni a legkülönbözőbb népi erőket, városiakat és falusiakat, a társadalmi mozgalmakba, a szakszervezetekbe, a baloldali pártokba tömörített dolgozókat. Az ellenállás és a harc eme munkásosztálybeli csomópontjain határozottan abba kell hagyni bármiféle előnyben részesítést az intézményeknek, ehelyett az elsőbbséget a parlamenten kívüli gyakorlatnak kell adni, erősítve és kiterjesztve a szervezés és önszerveződés tapasztalatait az antirasszista társadalmi mozgalmakban, a LGBTQIA+ és feminista lázadásban, a periférián folytatott harcban, a bennszülött közösségekben, az antikapitalista környezetvédelmi mozgalmakban, az ifjúsági lázadásokban, amelyek mindegyike szembeszáll a kizsákmányolás és az elnyomás kombinálásával. Csak egy erős társadalmi és politikai osztálymozgalom győzheti le a brazil kapitalizmust, amely a világ egyik legnagyobb gazdasága – iszonyatos mértékű egyenlőtlenségekkel. És ha ez a valóság nemcsak Brazíliában, Indiában, Dél-afrikában és Mexikóban, de a világ több más részén is, akkor nincs más alternatívánk, mint *megtalálni/megteremteni egy újfajta életet*.

Az újfajta élet: honnét kezdjük?

A legfőbb kérdés, amelyet egy újfajta emberi létezés megtalálásának projektje felvet, a következő: az osztály amely a munkából él, arra van rendeltetve, hogy bénult maradjon, foglya legyen a társadalmi reprodukció rendszerének, annak legrombolóbb, leghalálosabb fázisában is? Nincsen alternatíva?

Nézetem szerint a pandémia annyira súlyos volt, hogy a népesség nagy csoportjai kezdték felvetni a kérdést: hogyan lehetne ezt az antiszociális anyagcsererendszert meghaladni, azt a rendszert, amely képtelennek bizonyult megvédeni azt az értéket, ami a legalapvetőbb az emberiség számára: *magát az életet*. Úgy tűnik: a társadalom egyre szélesebb körben érti meg, hogy a pandémia feltárta és súlyosbította a rendszer romboló és halálos dinamikáját.

Éppen úgy, ahogyan a nagy társadalmi forradalmaknál, Franciaországban és Oroszországban, a rombolás megteremti a mély és radikális átalakulás feltételeit. Ez arra késztet bennünket, hogy a *jelenben*

találjuk meg a szükséges alapjait egy új élet megtervezésének – ahogyan 1789-ben történt, egy még csak embrionális formában létező burzsoázia alatt, vagy 1917-ben. Ezt a két forradalmat meghatározott történelmi feltételek tették lehetővé: a francia feudalizmus és a cári Oroszország régóta tartó társadalmi bajai.

A kiindulópontja az *élet ama új módjának*, amely humanizálja és emancipálja a társadalmi létezést, jelen van a mindennapi életben, ahol felvetődnek az emberiséget megmozgató legalapvetőbb kérdések.

Ebben az alapkérdésben felidézném Lukács alapvető hozzászólását a kérdéshez. Az *Ontológiában* írta, hogy „miközben a normális hétköznapi életben minden nem tisztán rutinszerű döntés megszámlálhatatlan »ha« és »de« légkörében megy végbe [...], a forradalmi helyzetekben és az azokat előkészítő folyamatok során az egyes kérdéseknek ez a negatív végtelensége összesűrűsödik néhány központi kérdésbe, amelyek az emberek többsége számára életsorsukat érintő problémákként jelennek meg, azaz szemben a »normál« mindennapi élettel, világosan megfogalmazott kérdés formáját öltik, amelyet világosan is kell megválaszolni.”²¹

Miként 1789-ben és 1917-ben ma is sürgető feladat, hogy megértjük: melyek ezek a „központi kérdések” a tőke társadalmi anyagcserendszerére által okozott problémák gyökereit illetően.

A mai kapitalizmusban, amelyet, mint láttuk, a halálos pusztítás jellemez, lehetséges észlelnünk, hogy történelmünk egy rendkívüli szakaszába érkeztünk, amelyben minden ami „állandó, elpárolog”.* Ezenfelül, ha az emberiség, amelynek fennmaradása munkájától függ, képtelennek bizonyul felfedezni *egy másfajta életet*, akkor közelebb kerülünk az emberiség eltűnéséhez, mint eddig bármikor.

Ezért az emberiség jelenlegi helyzetéről adott diagnózisunkat a következőképpen foglalhatjuk össze: ahhoz, hogy a társadalmi forradalom korszaka bontakozzék ki a XXI. században, kezdettől szükséges elképzelnünk egy új világot a maga egészében – a centrumtól a perifériáig (és a perifériától a centrumig) – előre megállapított hierarchiák nélkül. Ez az első lépés annak a megértéséhez, hogy *melyek* korunk alapvető kérdései.

Úgy gondolom, három lényegi „tengelye” van az előttünk álló feladatnak. Röviden: fel kell számolnunk a mai kapitalizmus három

* Antunes a *Kommunista kiáltvány* híres soraira utal – *a ford. megj.*

alapvető átkát. Vagyis sürgősen és *egyidejűleg* véget kell vetnünk a munkaerő elnyomásának, a természet elpusztításának és a nemi, faji és etnikai elnyomásnak. Ez a három istencsapása a kapitalizmusnak a munkájukból élők osztályát olyan mértékben dehumanizálta, kizsákmányolta és kifosztotta, mint korábban soha a kapitalizmus történetében.

Még ha a kapitalizmus eme embernyomorító vonásainak felszámolása nem is szüntet meg sok más társadalmi problémát, hipotézisünk szerint ezek megszüntetése életbevágó és központi *kiindulópont*, amely képes közös célok érdekében mozgósítani az embereket, és előrevetíti a társadalom radikális átalakítását. Ilyen módon elkezdődhet a társadalmi forradalom komplex folyamata – de ez a forradalom csak akkor valósulhat meg, ha „lehorgonyozzák” az emberek mindennapi életében, azokhoz a kérdésekhez kapcsolódik és azok ösztönzik előrehaladását, amelyekkel az emberek napról napra szembe kerülnek.

Ami azt az elsődleges fontosságú kérdést illeti, hogy megállítsuk a természet lerombolását, még mielőtt eléri azt a határt, amikor a természet már nem tudja többé fenntartani az emberi életet, a pandémia a kezünkbe adott jónéhány közvetlen meglátást: a lezárt városok voltak azok, ahol egy pillanatra sikerült csökkenteni a halálos környezetszennyezés szintjét. A mindenütt rohanó autók, az ipari termelésből származó szennyezőanyagok, a gyalázatos eljárásokat alkalmazó agrárbiznisz nélkül a légszennyezettség szintje – a termelés részleges leállításának köszönhetően – több városban lényegesen csökkent.

Ez pedig világossá tette, hogy a lerombolt természeti környezet helyreállításához *azonnal* csökkentenünk, a későbbiekben pedig meg is kell szüntetnünk a környezetromboló termelést és fogyasztást, amelyek egyaránt alapvetően hozzátartoznak a tőkefelhalmozáshoz. Pontosan ezért kell az emberiségnek – ha küzdeni akar a környezet helyreállításáért – közvetlenül magával a tőke hatalmával szembeállnia.

Ugyanakkor lényeges az is, hogy visszaszerezzük a munka méltóságát, mivel világszerte munkások százmilliói vannak munka nélkül, vagy átmeneti, bizonytalan alkalmazásban, ami az értelmesebb életet lehetetlenné teszi. Egy szembeszökő példa erre a bevándorlók munkája, akik vándorolnak világszerte, hogy bármilyen munkát találjanak a pusztta túlélés érdekében.

A kombinálódott előttünk álló kihívás tehát ez: parancsoló szükségesség újraszervezni a munka világát úgy, hogy a munkate-

vékenységet olyasmivé tegyük, ami a *társadalmilag hasznos javak* termelésére irányul, nem pedig arra, hogy mindig több vagyont hozzon létre a tőke számára. A munkásosztály ekkor élvezhetné a rövidebb munkaórákat, és felfedezhetné a munkát mint *életfontosságú és szabad, önmaga meghatározta és a szabadidőn alapuló tevékenységet*. Ez oda kell hogy elvezessen bennünket, hogy küzdjünk a *bérmunka*, vagyis az *elidegenült munka* felszámolásáért, amely – a tőkét termelve és újratermelve – lerombolja és megnyomorítja az emberiség életét.

Az ellenkező irányból szemlélve: az a munka, amely építi és strukturálja az emberek közösségi életét, csak a tőke lebontása révén bontakozhat ki.²² Ez a valóban közösségi munka csak olyan munka lehet, amelynek meg kell védeni az emberi életet és a természetet (a szervetlen és szerves természetet, valamint az emberi természetet is), megakadályozva a tőke és a vagyon magánérdekeket szolgáló és korlátlan felhalmozását és a természet elpusztítását. Ezért ténylegesen meg kell terveznünk egy *új* és valóban *társadalmi anyagcsererendszert*, azért, hogy legyőzzük a tőkerendszer expanziós, ellenőrizhetetlen és destruktív imperatívuszait.²³

Hogyha ezekhez az alapvető kiindulópontokhoz hozzátesszük a harmadik életbevágó kérdéskomplexumot: a nemek, az etnikai csoportok és emberfajta közötti *valódi egyenlőség* elérését²⁴ – akkor olyan helyzetben leszünk, hogy *egyidejűleg* és döntő módon továbbléphetünk a rasszizmus, a homofóbia, a xenofóbia, a szexizmus, a tudománytagadás elleni küzdelemben, és ezen az úton *társadalmilag túlléphetünk a tőkén*.

A munkásosztály harcainak egybeolvasztása a társadalmi mozgalmakkal, az antirasszista, feminista/antipatriarchális és antikapitalista lázadásokkal, plusz a bennszülött közösségek ellenállása együttesen megteremtheti az összes társadalmi konfliktusok hatékonyabb artikulálását.

Bizonyosan bélyegezhetjük ezt a megfogalmazást utópisztikusnak. De a XVIII. század polgári forradalmi, a haiti forradalom 1791-ben, az 1871-es szimbolikus jelentőségű párizsi kommün és a XX. század szocialista forradalmi mind bizonyos értelemben „idő előttiék” voltak – ahogyan azok a valóban fenntartható és közösségi életet élő amerikai bennszülött és fekete közösségek is, amelyek a rabszolgaság ellen lázadtak.

A szkeptikus észszerű kérdésére, miszerint „hát nem halott a szocializmus?”, azzal válaszolhatunk, ha visszakérdezünk: hány évszázadbba telt, amíg a kapitalizmus hegemon rendszerré vált? Az eredeti tőkefel-

halmozástól az ipari forradalomig számítva a kapitalizmusnak három évszázadba teltet, amíg felszámolta a feudális rendet.

Így a Párizsi Kommünt mérföldkönek tekintve azt mondhatjuk, hogy a szocialista forradalmi kísérleteket leverték az első 150 év alatt, de – tekintettel a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet időtartamára – nem lenne meglepő, ha legalább további másfél évszázadba telne, amíg felépítünk egy újfajta emberi életet – túl a tőkén.

Jegyzetek

- ¹ István Mészáros: *Beyond Capital: Towards a Theory of Transition*. New York, Monthly Review Press, 1995.
- ² A cikkben újra felvetek egy sor tézist, amelyeket bemutattam a következő e-könyvben: Ricardo Antunes: *Coronavirus: Trabalho Sob Fogo Cruzado*. Sao Paulo, Boitempo, 2020. A könyv megjelent olaszul is: *Capitalismo virale. Pandemia e trasformazioni del Lavoro*. Rome, Castelvecchi, 2021.
- ³ Antunes (2020): i. m.
- ⁴ Antunes (2020): i. m.
- ⁵ Iside Gjergji: *Sociologia della tortura. Immagine e prtaica del supplizio postmoderno*. Venice, Edizioni Ca' Foscari – Digital Publishing, 2019.
- ⁶ Lásd: Ricardo Antunes: *Farewell to Work? Essays on the World of Work's Metamorphoses and Centrality*. (Studies in Critical Social Science no. 148.) Leiden, Brill, 2021; Ricardo Antunes: *The Meanings of Work: Essay on the Affirmation and Negation of Work*. (Historical Materialism Book Series, vol. 43.) Chicago, Haymarket, 2013.
- ⁷ Lásd Mészáros a „tőke” és a „kapitalizmus” között tett distinkcióját főművében, a *Beyond Capital*ban, 15. fejezet.
- ⁸ Lásd: Mészáros (1995): i. m.
- ⁹ Lásd: Antunes (2020): i. m.
- ¹⁰ Karl Marx: *A tőke*. 1. kötet. MEM, 23. Budapest, Kossuth, 1967. 427.
- ¹¹ Lásd: Antunes (2020): i. m.
- ¹² Antonio Gramsci: *Prison Notebooks* 1. kötet. New York, Columbia University Press, 1992. 137.
- ¹³ Lásd: Ricardo Antunes: *O Privilégio da Servidão: o nove proletariado de serviços na era digital*. Sao Paulo, Boitempo, 2018. Olaszországban ezzel a címmel jelent meg: *La Politica della Caverna: La controrivoluzione di Bolsonaro*. Rome, Castelvecchi, 2019. A „rendpárttól” lásd: Karl Marx: *Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája*. Budapest, Kossuth – Magyar Helikon, 1960.
- ¹⁴ Lásd: Antunes (2018): i. m.
- ¹⁵ Marx (1960): i. m.
- ¹⁶ Florestan Fernandes: *A Revolucai Burguesa no Brasil*. Sao Paulo, Zahar, 1975.
- ¹⁷ Antunes (2018): i. m.
- ¹⁸ Antunes (2018): i. m.
- ¹⁹ Lásd: Marx (1960): i. m. „A júniusi napokban a proletár osztállyal, mint az anarchia pártjával, a szocializmus, a kommunizmus pártjával szemben az összes

osztályok és pártok a rend pártjává egyesültek. »Megmentették« a társadalmat a »társadalom ellenségeitől«. A régi társadalom jellegét: »Tulajdon, család, vallás, rend« adták ki jelszökeént hadseregüknek, és így biztatták az ellenforradalmi keresztes hadjáratot: »E jelben győzni fogsz!« E pillanattól fogva, mihelyt ama számos párt egyike, melyek a júniusi felkelők ellen e jelben seregletek össze, megkísérli, hogy a maga saját osztályérdekében ura maradjon a forradalmi harctérnek, vereséget szenved a »Tulajdon, család, vallás, rend« kiáltással szemben. A társadalmat mindmegannyiszor megmentik, valahányszor szűkül a felette uralkodók köre, valahányszor egy kizárólagosabb érdeket győzelemre visznek a szélesebb érdekekkel szemben. Egyidejűleg a legegyszerűbb polgári pénzügyi reformnak, a legközönségesebb liberalizmusnak, a legformálisabb republikánusságnak, a legsekélyesebb demokráciának minden követelését a »társadalom ellen irányuló merényletként« büntetik és »szocializmusként« bélyegzik meg. S végül magukat a »vallás és rend« főpapjait kergetik el rúgásokkal Pythia-székeikből, sötét éjszaka kirángatják őket ágyaikból, rabszállító kocsiokba dugják, börtönbe vetik vagy száműzésbe küldik őket, templomukat a földdel teszik egyenlővé, szájukra lakatot vernek, tollukat kettétörrik, törvényüket darabokra tépik — a vallás, a tulajdon, a család, a rend nevében. Rendfanatikus burzsoáokra erkélyeiken részeg katonahordák lövöldöznek, családi szentélyüket megbecstelenítik, házaikat időtöltésből bombázzák — a tulajdon, a család, a vallás és a rend nevében. Majd végül a polgári társadalom söpredéke alkotja a rend szent falanxát, s a hős Csapulinski mint a »társadalom megmentője« bevonul a Tuileriákba.” „Krapulinski” nevével – aki az egyik szereplője Heine „Zwei Ritter” című költeményének – Marx Louis Bonapartéra utal.

²⁰ Antunes (2018): i. m.

²¹ György Lukács: *Ontologia dell'Essere Sociale*. II. kötet Rome, Riuniti, 1981. 506. Az idézet a „The Ideal Moment and Ideology” című fejezetben szerepel, amely nem került be a lerövidített angol kiadásba. Tárgyalását lásd: Antunes (2013): i. m. 145.

²² Antunes (2018): i. m. Különösen az 1. fejezet.

²³ Kohei Saito kimutatta a társadalmi létezés és a természet ontológiai elválaszthatatlanságát Marx munkásságában és mindkettőnek a tőke uralma alatti elidegenedését. Úgyszintén kommentálta Mészáros úttörő megfogalmazásait ezen a téren. Lásd: Kohei Saito: *Karl Marx's Ecosocialism: Capital, Nature, and the Unfinished Critique of Political Economy*. New York, Monthly Review Press, 2017; „Marx's Theory of Metabolism in the Age of Global Ecological Crisis”. *Historical Materialism*, 28. (2020), 2. 3–24.

²⁴ Mészáros (1995): i. m. 187.

(Fordította: Szalai Miklós)

Eredeti megjelenés: Ricardo Antunes: *Pandemic Capitalism: What Now?* In Walter Baier – Eric Canepa – Haris Golemis (szerk.): *Left Strategies in the Covid Pandemic and its Aftermath*. transform! Yearbook 2022. Merlin Press Ltd. 46–58.